

Кошман І. М.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ВТОРИННІ НОМІНАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ МЕДІАТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАННЯ «ЛІНІЯ ОБОРОНИ»)

У статті розглядаються вторинні номінації, що позначають російських окупантів, як інструмент творення експресивного ореолу медіатекстів конкретного медіа, описуються механізми експресивності й виявляються актуальні моделі вторинної номінації, які є ознаками оригінального ідіостилю видання. Як відомо, інструменти вторинної номінації у масмедійному дискурсі використовуються для створення яскравих, переконливих, оригінальних медіатекстів, що здатні привертати увагу адресата й активізувати його в комунікативній взаємодії. Об'єктом дослідження є медіатексти, що оприлюднені в інтернет-ЗМІ «Лінія оборони» протягом 2025 року. Медіатексти обираються в якості джерела для дослідження, оскільки їх лінгвістична природа – відображати актуальні мовні тенденції. Комунікативним завданням медіатекстів є інформувати про дійсні події й сприяти формуванню громадської думки. Така комунікативна специфіка обумовлює поєднання в медіатексті інформативності та експресивності й пояснює їх відкритість для вільного використання будь-яких мовленнєвих інновацій, зокрема й номінативних. Предметом дослідження є моделі вторинної номінації, що використані в медіапродуктах видання. В роботі приймається трактування вторинної номінації як активного лексичного процесу, що відображає пошук нової назви для вже маючого назву денотату для досягнення певної мети – подолання стереотипів мовлення, отримання семантичного й прагматичного ефектів, формування оригінального ідіостилю тощо. В розвідці використовуються методи лінгвістичного аналізу, метод вільної вибірки, порівняльний та описовий методи. В дослідженні виокремлено кілька різновидів моделей вторинних номінацій, що позначають російських нападників. А саме – метафорична модель (холера, хрпак); метонімічна модель (конторські, лапті, чоботи); перифраза (дегенерати в чоботях, орди диких андрофагів, руськомірські «визволителі»). Виниклі в результаті вторинної номінації назви російських нападників мають різні механізми формування експресивності: метафоричні і метонімічні утворення ґрунтуються на різних засадах.

Ключові слова: номінація, вторинна номінація, медіатекст, експресивність, стилістичне значення.

Постановка проблеми. Аналізуючи актуальні проблеми сучасної лінгвістики, О. О. Селіванова зауважує, що «вплив процесів номінації та комунікації є взаємним: з одного боку, обираючи чи створюючи номінативну одиницю, мовець передусім орієнтується або на можливість її вживання, або на чинники її використання в дискурсі, з іншого боку, комунікація забезпечується номінативно, її ефективність досягається і за рахунок оптимального ономазіологічного контексту» [10, с. 143]. Дослідження мовної номінації є однією з важливіших проблем теорії мови. В українському мовознавстві немає фундаментальних праць, в фокусі яких би повставала мовна номінація як явище. Але визначення, природа, механізми номінації, окремі номінативні моделі, типи номінацій, особливості номінативних процесів і зв'язок з іншими мовними феноменами розглядаються в багатьох наукових

розвідках – Л. Є. Азарової, Л. А. Булаховського, М. В. Жуйкової, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк, Г. В. Лепко, І. Я. Нестеренко, Л. М. Приблуди, О. О. Селіванової, А. А. Таран, О. О. Тараненка, Г. В. Хмари, Л. Б. Шутак тощо.

М. П. Баган, В. В. Зайцева, Б. О. Коваленко, Н. М. Костусяк, І. С. Семенюк, Д. Ю. Сизонов, О. В. Терханова досліджують особливості процесів номінації в масмедійному дискурсі. Н. М. Костусяк наголошує, що «медійний контент ХХІ ст. зазнав потужних трансформацій, що увиразнює його динамізм, оперативне реагування на виклики соціуму, відмежування від стереотипності, своєрідність інформаційно-змістового наповнення, неординарність формальної репрезентації, пов'язаної із залученням найоптимальніших з огляду на комунікативно-ситуативні чинники мовних засобів, зокрема й видозмінених чи само-

стійно сконструйованих журналістами» [6, с. 43].

Медіатексти, що покликані інформувати про дійсні події й сприяти формуванню громадської думки та є поєднанням інформативності та експресивності [2, с. 352], відкриті для вільного включення будь-яких мовленнєвих інновацій, зокрема й номінативних.

В. В. Зайцева ставить за мету розглянути основні класи мовної номінації на матеріалі українськомовної газети та визначити місце метафори та метонімії в структурі вторинної номінації, визначаючи вторинну номінацію як конструктивний елемент мовностилістичної організації газетного тексту [4, с. 204].

У роботі А. А. Таран аналізуються механізми створення ігрової вторинної номінації в публіцистичному тексті. Зокрема розглядаються такі різновиди графодеривації, як парантезис і капіталізація. Акцентується на тому, що ігрові форми реалізують певне комунікативне завдання, створюють особливу формальну та змістову структуру тексту, визначають його експресивно-оцінну тональність й активізують адресата [13, с. 90].

Л. В. Шулінова підтримує думку про комунікативну значимість і стилістичний потенціал вторинних номінацій, що дають «змогу створити оригінальний, захопливий текст, вирізняючи його з-поміж інших, що привертатиме й утримуватиме увагу реципієнта» [14, с. 160]. На прикладі медіатекстів культурно-мистецького спрямування вона визначає стилістичні функції, пізнавальний й виражальний потенціал таких засобів вторинної номінації, як термінологічна та професійна лексика, перифрази й трансформовані фразеологізми [14, с. 161].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Номінативні процеси в будь-якій мові залежать від багатьох факторів. М. В. Жуйкова пише про те, що «на процеси номінації впливають як внутрішньомовні, так і екстралінгвальні чинники, серед останніх передусім слід назвати свідомість носіїв мови, у межах якої здійснюється аналіз об'єктів номінації та відбір мотиваційних ознак» [3, с. 96]. На думку Л. В. Шулінової, «у створенні вторинної номінації важливу роль відіграють екстралінгвальні фактори, зокрема емоційно-експресивні та соціальні» [14, с. 161].

У розвідках останніх років відмічають активізацію механізмів вторинної номінації, обумовлених екстралінгвальним чинником – повномасштабним вторгненням РФ в Україну.

Як зазначає М. П. Баган, важливим для розуміння новітніх номінативних процесів

є дослідження вторинних назв осіб, причетних до воєнних подій [1, с. 174]. Ця лексична група виокремлюється «своєю новизною, особливою емоційно-оцінною насаженістю» [1, с. 175], частотністю й використанням різноманітних номінативних моделей. Вторинні назви осіб вона поділяє на п'ять різновидів: номінації воїнів ЗСУ; номінації російських окупантів; номінації українських політиків періоду війни; номінації політиків з боку агресора; номінації закордонних політиків, що підтримали Україну [1, с. 177–178]. Прикладами вторинних назв російських окупантів слугують метафоричні перенесення *звірі, звірюки, колоради, мокиші, орки, песиголовці, саранча, свинособаки, тварюки*; контамінації *путиноїди, рашисти* та іронічні найменування «*брати*», «*родичі*». М. П. Баган підкреслює, що номінації цього різновиду «не лише передають негативну оцінку та відповідне емоційне реагування – зневагу, огиду тощо, а й увиразнюють певні специфічні ознаки загарбників, на яких, власне, й ґрунтується оцінювання» [1, с. 179].

У розвідці Н. М. Костусяк систематизуються й схарактеризуються «представлені в медійних текстах воєнної тематики неодеривати, утворені морфологічними й неморфологічним (лексико-семантичним) способами, та неографізмами», з'ясовуються «їхні стилістичні параметри, емоційно-оцінне забарвлення й комунікативно-прагматичні функції» [6, с. 45]. Вона аналізує такі інновації, як *гарматне м'ясо, московсько-фашистське військо, москолота, московити-ординці, путіно-кантропи* тощо.

Б. О. Коваленком розглядаються вторинні номінації на позначення РФ, її мешканців та очільника в дискурсі електронних засобів масової інформації [5, с. 39]. У якості прикладів вторинних номінацій мешканців РФ він розглядає словоформи *лап-теногі, орки, рашисти, русня*.

Постановка завдання. Мета розвідки полягає в тому, щоб розглянути вторинні номінації, що позначають російських окупантів, як інструмент творення експресивного ореолу медіатекстів конкретного медіа, описати механізми експресивності й виявити актуальні моделі вторинної номінації, які є ознаками оригінального ідіостилу видання.

Матеріалом для дослідження послуговували медіатексти «Лінії оборони» [7], що були оприлюднені протягом 2025 р.

Особливістю «Лінії оборони» є те, що це інтернет-ЗМІ ставить за мету намагання «дати незвичайний погляд на поточні події»: такий погляд не претендує на об'єктивність, бо ресурс

на чільне місце ставить інтереси України. У медіа викладається авторська думка, що ґрунтується на відкритих джерелах інформації. Видання засноване для того, щоб «протистояти жахливій пропагандистській машині РФ, яка створює паралельну реальність і повністю позбавляє глядачів і читачів критичного мислення і взагалі – бажання мислити самостійно» [8].

Виклад основного матеріалу. Завдання, що ставить перед собою медіа «Лінія оборони», спонукає до висвітлення певної проблематики: цілком зрозуміло, що тема російської агресії подається як головна. Оперативне інформування й докладний аналіз нагальних подій майже завжди під несподіваним кутом зору або в підкреслено суб'єктивному й неочікуваному трактуванні пропонується в оригінальний лінгвістичний упаковці, яскравою рисою якої є використання різноманітних вторинних номінацій.

Явно прослідковується тенденція до використання вторинних метафоричних номінацій для позначення російських нападників: *Словом, ця холера, яка лопотить до нас, несе не тільки руйнування та смерть, а й брехню у всьому, великому і малому, важливому й не потрібному* (<https://defence-line.info>); *Цікаво, як гарний бізнесмен і управлінець Мадяр, використовуючи бізнес-моделі управління та свій немалий досвід, створив найефективнішу машину утилізації **хробаків*** (<https://defence-line.info>); *Пілоти сил безпілотних систем знищують третину **хробаків** і третину цілей на війні* (<https://defence-line.info>).

Такі номінації відчутно емоційно-експресивні, стають носіями стилістичного значення негативного спектру: вони виражають зневагу, огиду та презирство. Стилiстичне забарвлення базується на первинному значенні лексеми та асоціаціях, що пов'язані з денотатами, які позначаються первинними номінаціями.

Особливість уживання лексеми *холера* в тому, що вона апелює одразу до двох словарних значень: 1. Гостроінфекційне епідемічне шлункове захворювання, що супроводжується корчами, проносом, блюванням; 2. *розм.* Уживається як лайливе слово [11, т. 11, с. 113]. Поза тим в семантичний обсяг вторинної номінації входять й асоціативні елементи: в уяві адресата *холера* поєднується не тільки з небезпекою, загрозою життю, але й з відразою, гидливістю до проявів хвороби.

Спираючись на первинне значення лексеми *хробак*: 1. Личинка комах, яка живе в землі [11, т. 11, с. 150], вторинна номінація в семантичний обсяг включає асоціації, що пов'язуються

з малопривабливим виглядом, а також з тим, що є сутністю істоти – завдати шкоди, зіпсувати щось корисне, якісне або привабливе.

Більш цікавою є тенденція позначати російських окупантів вторинними метонімічними номінаціями: ***Конторські** активно беруть участь у бойових діях проти України, але намагаються триматися децю осторонь і неодмінно – в комфортних умовах* (<https://defence-line.info>); *І ось саме **конторські** взяли за тривожні коментарі* (<https://defence-line.info>); *І все б нічого, але в цю ж локацію направили й літак **ланті** з тією самою метою – знайти і знищити безпілотник ЗСУ* (<https://defence-line.info>); ***Ланті** довго і натужно розповідали про те, що їхня зброя обігнала всіх настільки, що вони просто не бачать, хто їх може наздогнати* (<https://defence-line.info>); *Ось цей **фінт** із розповіддю про те, що покійний генерал мав стати заступником Герасімова, – не що інше, як запобіжний удар **по чоботях*** (<https://defence-line.info>); *А в такому разі – до чого тут контррозвідка, якщо діяли самі **чоботи**?* (<https://defence-line.info>).

Механізм виникнення негативного стилістичного забарвлення в цьому разі інакший. Основою для формування стилістичних значень негативного спектру – відрази, зневажання, гидливості, презирства – є концептуальні знання росіян. Точніше – емоційно-експресивні значення формуються на переосмисленні, обіграванні та висміюванні пануючих у росії національно-культурних наративів і стереотипів, що нав'язуються світовій спільноті як складові «російського світу».

У випадку з номінацією *конторські*¹ піддаються глузуванню уявлення про якийсь особливий статус, героїзм і моральність представників спецслужб, що формувалися й нав'язувалися протягом майже століття, від початку совєтської доби. Номінація *ланті* є саркастичним реагуванням на твердження про російську тисячолітню історію й багату народну культуру, що походять від початку російської імперської доби. А номінація *чоботи* осміює уявлення росіян про власну військову історію, зокрема й те, що було підкріплене висловлюваннями сучасних російських політиків і стало прецедентними феноменами – про миття чобіт у Індійському океані та про землю, куди ступив російський чобіт. Разом з тим, всі три метонімічні вторинні номінації

¹ Словник описує лексему *контора* як жаргонну: 1. *мол. жрм; зневажл.* Будь-яка установка [12, с. 184]. Таке функціональне й стилістичне забарвлення теж впливає на семантику вторинної номінації.

є позначенням несучасності, застигlosti й віджилості.

Ще однією моделлю, що використовується для створення вторинних номінацій, що дають іменування російським загарбникам, є перифраз: *Зрозуміло, що ніхто не збирається якось вирішувати цю проблему просто тому, що вона потребує гігантських коштів і нових технологій, а ні того, ні іншого руськомірські «визволителі» не мають* (<https://defence-line.info>); *Кабаєва йому цього не пробачила і нещодавно закотила істеріку з приводу того, що він свій день народження провів не з нею та виводком, а з дегенератами в чоботях* (<https://defence-line.info>); *Просто зараз вони тримають орди диких андрофагів, щоб ми жили відносно мирним життям* (<https://defence-line.info>).

Як відомо, перифрази є образно-переносними і описовими найменуваннями об'єктів, що виділяють найістотніші ознаки денотату [9, с. 471]. Як і будь-який троп перифраз характеризується виразністю та експресивністю. Так само як й метафоричні та метонімічні вторинні номінації, перифрази-назви російських окупантів є носіями негативного стилістичного забарвлення – презирства, неприязні, зневажання.

Перифраза *руськомірські «визволителі»* являє собою описове іронічне словосполучення, що передбачає трактування, яке є протилежним декларованому. Вона побудована на запереченні й висміюванні головного пропагандистського наративу сучасної росії – про рф як особливий «російський світ».

Оригінальні перифрази *дегенерати в чоботях* й *орди диких андрофагів* мають метафоричний характер і виокремлюють такі властивості російських загарбників, як позалюдська жорстокість, занепад людяності, деградація, аморальність, варварство тощо. Очевидно, що таке розуміння є тлом, на якому й базується негативна стилістична оцінність.

Висновки. Отже, виразною ознакою медіатекстів «Лінії оборони» є використання оказіональних вторинних номінацій, зокрема й тих, що є назвами російських окупантів. Їх слід розглядати як яскраву рису оригінального ідіостилу видання, що цілком відповідає твердженню Л. В. Шулінової про те, що «засоби вторинної номінації є одним із “інструментів”, “пазлом” сучасного медійного тексту» [14, с. 161].

У процесі номінації «Лінією оборони» реалізуються різні метафоричні та метонімічні моделі, результатом яких є словоформи з відчутним експресивно-оцінним забарвленням. Механізм формування експресивності у метафоричних, метонімічних інновацій та перифраз ґрунтується на різних засадах.

Осміювання російських національно-культурних наративів як основа формування експресивності й оцінності метонімічних вторинних номінацій дає привід розглядати такі назви у ролі елементів інформаційного спротиву в інформаційній протидії російській пропаганді, що цілком відповідає завданням, які ставить перед собою інтернет-ЗМІ.

Список літератури:

1. Баган М. П. Вторинна номінація захисників і ворогів України на тлі російського вторгнення 2022 р.: лінгвоаксіологічний і дериваційний аспекти. *Slavia Orientalis*. 2023. Vol. LXXII. № 1. S. 173–190.
2. Єрмоленко С. Я. Мова преси. *Українська мова: енциклопедія* / Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 352.
3. Жуйкова М. В. Трансляція культурної інформації в процесах номінації. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журн. Луцьк, 2014. № 1. С. 95–105.
4. Зайцева В. В. Дещо про вторинну номінацію (на матеріалі українськомовної газети). *Український смисл*. 2016. № 1. С. 202–211.
5. Коваленко Б. О. Вторинна номінація як засіб створення образу ворога (на матеріалі онлайн-ресурсу). *Філологічний часопис*. 2024. Вип. 2(24). С. 36–49.
6. Костусяк Н. М. Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неoderиватів та неографізмів періоду російсько-української війни. *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України* / за ред. С. Романюк. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. С. 43–58.
7. Лінія оборони. URL: <https://defence-line.org/> (дата звернення: 27.10.2025).
8. Про нас. *Лінія оборони*. URL: <https://defence-line.org/o-nas> (дата звернення: 27.10.2025).
9. Регушевський Є. С. Перифраз. *Українська мова: енциклопедія* / Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 471–472.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
11. Словник української мови: в 11 тт. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
12. Ставицька Л. О. Український жаргон: словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.

13. Таран А. А. Мовна гра як засіб творення вторинної номінації. *Мовознавчий вісник*. 2020. Вип. 29. С. 87–91.

14. Шулінова Л. В. Стилiстичний ресурс засобiв вторинної номiнації у медiйних текстах культурно-мистецької тематики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 50. Т. 1. С. 160–165.

Koshman I. M. SECONDARY NOMINATIONS AS A TOOL FOR FORMING THE EXPRESSIVENESS OF MEDIA TEXT (ON THE EXAMPLE OF THE PUBLICATION «ЛІНІЯ ОБОРОНИ»)

The article examines secondary nominations denoting the Russian occupiers as a tool for creating an expressive halo of media texts of a particular media, describes the mechanisms of expressiveness and reveals current models of secondary nomination, which are signs of the original idiosyle of the publication. As is known, the tools of secondary nomination in mass media discourse are used to create bright, convincing, original media texts that are able to attract the attention of the addressee and activate him in communicative interaction. The object of the study is media texts published in the online media «Лінія оборони» during 2025. Media texts are chosen as a source for research, since their linguistic nature is to reflect current language trends. The communicative task of media texts is to inform about real events and contribute to the formation of public opinion. Such communicative specificity determines the combination of informativeness and expressiveness in the media text and explains their openness to the free use of any speech innovations, including nominative ones. The subject of the study is the models of secondary nomination used in the media products of the publication. The work accepts the interpretation of secondary nomination as an active lexical process, which reflects the search for a new name for an object that already has a name to achieve a certain goal – overcoming speech stereotypes, obtaining semantic and pragmatic effects, forming an original idiosyle, etc. The research uses methods of linguistic analysis, the free sampling method, comparative and descriptive methods. The study identifies several varieties of models of secondary nominations that denote Russian attackers. Namely – a metaphorical model (холера, хробак); metonymic model (конторські, лапті, чоботи); periphrasis (дегенерати в чоботях, орди диких андрофазів, руськомірські «визволителі»). The names of Russian attackers that arose as a result of secondary nomination have different mechanisms for forming expressiveness: metaphorical and metonymic formations are based on different principles.

Key words: nomination, secondary nomination, media text, expressiveness, stylistic meaning.

Дата надходження статті: 28.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025